

Министерство науки и высшего образования Российской Федерации
Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение
высшего образования
«Бурятский государственный университет имени Доржи Банзарова»

ПРОГРАММА
вступительного экзамена по направлению подготовки
45.04.01 Филология
«Монгольские языки»

Улан-Удэ, 2026

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ

Программа вступительного испытания составлена в соответствии с требованиями ФГОС ВО по направлению подготовки. Цель вступительного испытания: определить уровень подготовки поступающих в БГУ.

Испытание по предмету проходит в форме компьютерного тестирования. Время, отведенное на тестирование 45 минут.

Максимальная сумма баллов - 100.

Минимальный балл для сдачи экзамена по программам магистратуры - 65 баллов.

СОДЕРЖАНИЕ ПРОГРАММЫ

Буряад хэлэнэй лексикэ, лексикологи, фразеологи, диалектологи. Буряад хэлэнэй лексикэ, тэрэнэй үзэхэ зүйл, гол ойлгосонууд. Үгэнүүдэй удхаараа илгарал. Үгэнүүдэй уг гарбалаараа илгарал. Үгэнүүдэй хэрэглэлээрээ илгарал. Буряад фразеологизмуудай илгарал. Буряад диалектнүүдэй бүлэгүүд, гол илгаанууд.

Буряад хэлэнэй фонетикэ фонологи, графика, орфографи, орфоэпи. Буряад тодорхой абяануудай характеристикэ. Буряад абяануудай системэ. Буряад графика. Графикин ёһо. Буряад бэшэгэй дүримүүд. Буряад орфоэпи. Орфоэпиин гол дүримүүд.

Буряад хэлэнэй морфологи: үгын бии бололго болон хэлэлгын хубинууд. Буряад хэлэндэ үгын бии бололго болон илгарал. Буряад үгын бүридэл.

Мүнөөнэй буряад хэлэнэй нэрэ хэлэлгын хубинууд, тэдэнэй онсо илгарал болон адли шэнжэнүүдын. Нэрэ хэлэлгын хубинуудай лексическэ удха, грамматическа шэнжэ, синтаксическа үүргэ. Нэрэ хэлэлгын хубинуудай илгарал.

Үйлэ үгэ, тэрэнэй гол ойлгосонуудын. Үйлэ үгын залогууд болон видүүд. Үйлэ үгын түхэлнүүд: саглуулһан, хандаһан, причастна, деепричастна. Глаголой саглуулһан түхэл, тэрэнэй илгарал, хэрэглэлгэ. Глаголой хандаһан түхэл, тэрэнэй илгарал, хэрэглэлгэ. Глаголой причастна түхэлэй онсо: зохилдол, хамаадал. Причастна түхэлэй илгарал. Глаголой деепричастна түхэл, эрдэмтэдэй классификаци, деепричастна түхэлэй хамаадалай залгалта абаха тухай. Деепричастна түхэлэй глаголнуудай үүргэ.

Наречи. Наречиин илагарал, хэрэглэлгэ. Наречи ба дахуул үгэ: харилсаанинь.

Буряад хэлэнэй туһалагша болон тусхай хэлэлгын хубинууд, тэдэнэй гол ойлгосонуудын, илгарал. Дахуул үгэнүүд, тэдэнэй илгарал ба хэрэглэлгэ. Союзууд, тэдэнэй илгарал ба хэрэглэлгэ. Тусхай хэлэлгын

хубинууд: эрдэмтэдэй хараса, илгарал болон хэрэглэлгэ. Частица, тэрэнэй илгарал ба хэрэглэлгэ.

Буряад хэлэнэй синтаксис: холбуулал, мэдүүлэл, текст. Синтаксисэй гол ойлгосонуудын, гол хубинуудын.

Холбуулал, гол ойлгосонууд. Холбуулалнуудай илгаа, холбооной янзонууд.

Мэдүүлэл, тэрэнэй холбуулалһаа илгаань. Мэдүүлэлнүүдэй байгуулгаараа, зорилгоороо, үгүүлбэрээрээ, удхынгаа талаар илгарал. Юрын мэдүүлэл, тэрэнэй байгуулга. Нэгэ бүридэлтэ мэдүүлэлнүүд.

Мэдүүлэлэй гэшүүд тухай ойлгосо, мэдүүлэл соо тэдэнэй эзэлдэг байра. Мэдүүлэлэй шухала гэшүүд: нэрлүүлэгшэ, хэлэгшэ. Нэрлүүлэгшэ болон хэлэгшын бүридэл, илгарал, гаралга.

Мэдүүлэлэй юрын гэшүүд: нэмэлтэ, элирхэйлэгшэ, ушарлагша. Тэдэнэй илгарал, бүридэл, гаралга.

Мэдүүлэлэй нэгэ түрэл гэшүүд. Мэдүүлэлэй тододхоһон гэшүүд. Мэдүүлэлэй гэшүүд болодоггүй үгэнүүд: оролто үгэнүүд, хандалга.

Обородууд. Обородуудай илгарал болон үүргэ. Бээ дааһан болон юрын обородууд.

Орёо мэдүүлэл тухай ойлгосо. Орёо мэдүүлэлнүүдэй гол хубинууд, буряад орёо мэдүүлэлнүүдэй байгуулга. Орёо мэдүүлэл холбоһон аргууд: аянга, союз, сэглэлтэ.

Союзтай орёо мэдүүлэлнүүд. Ниилэлдэһэн союзтай орёо мэдүүлэлнүүд, илгаралын, үүргэн. Дахалдаһан союзтай орёо мэдүүлэлнүүд. Эрдэмтэдэй бэшэһэн классификаци. Дахалдаһан орёо мэдүүлэлнүүдэй илгарал, үүргэн.

Союзгүй орёо мэдүүлэлнүүд. Тэдэнэй ниилэлдэһэн ба дахалдаһан мэдүүлэлнүүдтэй харилсаан. Союзгүй орёо мэдүүлэлэй илгаралын, үүргэн. Үгүүлэл (текст). Ойлгосо. Янзонууд. Үгүүлэлэй функционална болон удхын талаһаа янзонууд: домоглол, зураглал, бодомжолго. Үгүүлэлэй онсо илгаанууд, тэдэнэй гол шэнжэнүүдын.

Примерный перечень тестовых заданий

Буряад хэлэнэй лексикэ, лексикологи, фразеологи, диалектологи.

1. *Зоболон эдлэһэн хүн жаргалан хайн мэдэдэг* гэхэн оньһон үгэ соо илгагдаһан үгэнүүд лексикын ямар удхада тааранаб?

- а) синонимууд;
- б) антонимууд;
- в) омонимууд;
- г) шэлжэһэн удхатай үгэнүүд.

2. *Газаа талань үдэр шэнги, дотор талань хүни шэнги* гэхэн оньһон үгэ соо илгагдаһан үгэнүүд лексикын ямар удхада тааранаб?

- а) синонимууд;
б) антонимууд;
в) омонимууд;
г) шэлжэлхэн удхатай үгэнүүд.

3. Ньютаг үгэнүүдые зүб илгаруулагты.

1. Зүүн буряадай гү, али хориин диалект;
2. Урда буряадай гү, али сэлэнгын диалект;
3. Баруун буряадай гү, али эхирид булагад ба алайр боохоной диалект;
4. Хойто буряадай гү, али хонгоодорнуудай диалект;
 - а. цаса, эмгэй, дзам, балгас
 - б. иибии, баран, йаргал, халсин
 - в. шиирэ, морьтэз, хүүгэшые;
 - г. Теэбии, нагацы, тэншаа;

4. Эдэ бүлэг үгэнүүдэй алинийнь хуушархан бэ?

- а. үхэр буу, энжэ, тайшаа, тооно
б. нютаг, булган, онтохон, таабари
в. модон, ургаса, сэсэг, тарьян
г. шугам, һудар, заршам, байдал

5. Доро гтэһэн үгэнүүдые зүбөөр элирүүлэгты.

1. голый эрье, эрье хонин а. синонимууд;
2. морин, хазаарта, унаа б. омонимууд;
3. үдэр – хүни, шанга – हुла, ерэ – ошо в. антонимууд.

6. Эдэ бүлэг үгэнүүд ямар хэлэнүүдhээ абтанхайб?

1. дасан, дуган, лама, ларжаа;
 2. карман, арык, чайхана, аул;
 3. сонхо, сай, дэн, ханза;
 4. шатар, судар, шүлэг;
 5. гитара, эстрада, какао, томат;
 6. свёкло, хоор, алфавит, вишни;
 7. маляр, кухни, штаб, бухгалтер;
- а.** хитад; **б.** араб; **в.** немец; **г.** испан; **д.** ород; **е.** түбэд; **ж.** энэдхэг; **з.** грек

7. Удаадахи фразеологизмуудыг таараха оршуулгатай нь сасуулагты.

а. халуун шулуу долёһон – ...

б. халбагаа хахарха – ...

в. ута гартай –

г. нүдэндөө галтайхан – ...

д. уһан дээрэ үрмэ тогтоохо – ...

е. долог голтой – ...

ж. ама задагай – ...

з. амандаа уһа балгаха – ...

1. Прошедший огонь и воду;
2. Поссориться;
3. С огоньком в глазах;
4. Нечистый на руку;
5. Говорить высокопарно;
6. Болтливый;
7. молчать, как воды в рот набрал;
8. жизнестойкий.

8. Удаадахи абтаһан үгэнүүдыг хамаанай падеждэ зохилдуулагты.

1. Коллектив...,

2. такси...,

3. проект...,

4. филармон...,

5. Росс...,

6. Токио...,

7. автор...,

8. бюджет...,

9. балет...,

10. профессор...

Залгалтанууд: -ай, -эй, -ой, -иин, -ын, -н, -гай, -гой, -гэй;

9. Абтаһан үгэнүүдыг олоной тоодо табигты.

1. Контракт..., 2. пакет..., 3. комисси..., 4. оркестр..., 5. училищи..., 6. колледж..., 7. автомобиль..., 8. лагерь..., 9. декабрист..., 10. Симпозиум...

Х.ү.: -ууд, -үүд, -нууд, -нүүд, -гууд, -гүүд, -д;

10. Буулгажа бэшэхэдээ, абтаһан үгэнүүдэй һүүлэй аялгануудыг хүсэлдүүлэн бэшэгты.

1. Демократическ..., 2. медицинск..., 3. республиканск..., 4. студенческ..., 4. историческ..., 5. стилистическ..., 6. географическ..., 7. лексическ..., 8. симфоническ..., 9. Химическ..., 10. Пунктуационн..

Жэшээн: -а, -э; -о;

Буряад хэлэнэй фонетикэ фонологи, графика, орфографи, орфоэпи.

1.Точконуудай орондо ямар үзэг табигдахаб?

1. айлшадаа ур..ха;	5. бахын түр...һэн;
2. шонын ур..ха;	6. түр...һэн газар;
3. зузаан мүл...һэн;	7. хал...һан шүлэн;
4. удаан мүл...һэн;	8. үгэрсын хал...һан.

а –и; б –е; в –ь.

2. Удаадахи үгэнүүд соо йотирована аялганууд хэды абяа тэмдэглэнэб?

Горьё, яяр, аялга, яһан, оёё, юумэн.

3. Дүримэй ёһоор таараха аялган үзэг табижа бэшэгты.

Уужам баян нют...гт...

Урм...ш...н ург...н яб...х...даа,

Үнд...һ...н х...л...нэйнгээ һург...лые

Үрг...лж...л дабт...х... дур...н хүр...н. ... (С.Дамбаева)

4. Үгтэһэн үгэнүүдые нугаралай ёһоор бэшэгты. Жэшээ: *бэшэхэ – бэшүүлхэ*
Орохо, абаха, аадарлаха, заалгаха, уудалха, шууха, халтирха, оодорхо, орхихо, хэлэхэ, уншаха.

5. Доро үгтэһэн характеристикээр абяа тодорхойлогты.

- 1) хашалган, забһарай, хонгёо, хэлэнэй урдуурхи, пааратай, хатуу;
- 2) хашалган, хабшамал, бүдэхи, хэлэнэй урдуурхи, пааратай, хатуу;
- 3) хашалган, сонорно, хэлэнэй урдуурхи, паарагүй, зөөлэн;
- 4) аялган, эмэ, хэлэнэй урдуурхи, дунда үргэлгын, уралай бэшэ, уужам, монофтонг, түргэн.

Буряад хэлэнэй морфологи: үгын бии бололго болон хэлэлгын хубинууд.

1. Хаалта соо байһан үгэнүүдые таараха падеждэ оруулан бэшэгты.

1. (Доржо) ерэхэдэ, би гэртээ ошодогби. 2. (Ахай) харахада, ши номоо үзэжэ байгааш. 3. (Һургуули) ерээд, үдын хоол барйдагби. 4. (Жаргалма) уулзаад, номой сан ошохобди.

2. Илгәһан юумэнэй нэрэнүүдэй падеж тодорхойлогты

Эрдэм һураха **хэшээлэй**, эрэ болохо **зоригой**

- а) зүгэй падеж; б) хамаанай падеж;
в) хамтын падеж; г) үйлын падеж.

4. Удаадахи холбуулалнуудые ород хэлэндэ оршуулагты

1. хүхэ дэгэлнүүдни; 2. үбгэн абадашни; 3. түрэхэн аханартайтнай; 4. һайхан басагантайнь; 5. гоё сэсэгүүдынь; 6. хүндэтэ багшанартаяа; 7. шэнэ номтойб.

5. Эдэ бүлэг глаголнуудай алиинийн үйлын ерээдүй саг харуулнаб?

уншана, ерэнэ, хэлэнэ, дуулана;

зураха, бариха, ниидэхэ;

ерээ, наадаа, олоо, дүүргээ;

hүхирбэ, ооглобо, шалгаба, хэлэбэ.

6. Причастна түхэлэй илгаа харуулагты.

1. хононхой	а. ерээдүй
2. мүлиһэн	б. хүсэд үнгэрһэн
3. хатардаг	в. шэнжын
4. Дуулааша	г. дабтаһан
5. ошоходонь	д. үни үнгэрһэн

7. Хэлэгшын илгаа зүб тодорхойлогты.

1. Эмшэ хүнэй гар зөөлэн.	а. Юрын нэрэ хэлэгшэ
2. Бидэ ерээдүйн багшанар болохобди.	б. Юрын глагол хэлэгшэ
3. Таанар хайн һураха ёһотойт.	в. Бүридэмэл нэрэ хэлэгшэ
4. Хабарай халхин эшхэрбэ.	г. Бүридэмэл глагол хэлэгшэ

8. Юрын мэдүүлэл элирүүлэгты

- А) Шалгалта дүүрэг, тиигээд амаруужамди.
Б) Эрдэни хургууладаа ошохомни гэжэ ябаа һэн.
В) Эсэгынгээ нэрые гамнаарай даа.

9. Ниилэлдэһэн орео мэдүүлэл элирүүлэгты

Шалгалта дүүрэг, тиигээд амаруужамди.
Эрдэни хургуулидаа ошохомни гэжэ ябаа һэн.
Эртэ намар болохогүй гэхэн бодол ехэ эндүүтэй байба.

10. Удаадахи текст уншаад, даабари дүүргэгты (7 б.).

Ямаршые арад зон галаа хүндэлдэг заншалтай. Урда сагта манай эжы абанар галаа унтараахагүй гэжэ галаа согтойнь манажа* байдаг һэн юм. Тэрэ үедэ зуруул үгы, үглөөгүүр эртэ тэрэ согоороо галаа һэргээдэг байгаа. Галгүй хүн ажаһуужа шадахагүй. Галай хүсөөр хүн хоолойгоо тэжээдэг, бээ дулаасуулдаг. Тиимэһээ эртэ урда сагай хүнүүд гуримтайгаар гал гуламтаяа сахижа ябаһан юм. Галда муухай юумэ оруулхагүй, муу түлээ түлихэгүй, адхахагүй гэхэ мэтэ болоно. Галдаа хурса үзүүртэй түлээ үзүүрээрнь түлихэгүй - гал заяаша* айха. Хутага гал тээшэ харуулан табижа болохогүй, галайнгаа хаалтыень* хүлөөрөө үдхэлэн хаажа болохогүй. Галай үнэһэ* худхажа, галай улаан сог шангаар сохижо болохогүй - гал заяаша зобохо. Үглөөгүүр эртэ бодоод, гар нюураа угаагаад, галаа түлижэ сайгаа шанаад, сайнгаа дээжэ абаад, газаа гаража орон дэлхэйдээ, орон нютагтаа сэржэм үргэдэг байгаа. Үглөөнэй сайһаа амсангүй гарабал, хүнэй олзо хариха* гэдэг. Энээнһээ гадна буряадууд хээрэ талада малаа адуулжа, али аянда ябахадаа, сайнгаа, эдэе хоолойнгоо дээжые заатагүй үргэдэг заншалтай байһан юм. Энэнь түрэхэн нютагаа хүндэлһэн, тэрээндээ һүгэдэһэн*, нютагтаяа нягта холбоотой байһые гэршэлһэн удхатай. Хүнэй бага хүбүүн эхэ эсэгынгээ

гуламтада эзэн боложо, галыень унтараангүй байха ёготой. Эжы абаяа найханаар үргэжэ үтэлүүлхэ ёготой.

Урданайнгаа заншал мэдэхгүй дээрэһээ зариман үбшэлдэг. Холо ябахадаа, түрэл газартаяа амин холбоогоо таһална. Тиигэжэ агаар, уһан, галаа тахинагүй*, түрэл тоонтоёо удаан саг соо эрьенгүй, угаа хүндэлнэгүй. Энэнь буруу. (С. Ринчинова)

***сог манаха** – сохранять тлеющие угли

***гал заяаша** - хозяин огня

***хаалта**-заслонка (печная)

***үнэһэ** - зола

***олзо хариха**- отвернется удача

***һүгэдэхэ** – преклоняться, благоговеть

***галаа тахиха** – совершать подношение огню

Текстдэ тестын даабаринууд

10. 1. Ямар гаршаг текстын удхада эгээ таарууб? (1 б.)

- а) Гал гуламтын найндэр
- б) Галай эзэндэ мүргэе!
- в) Түлиһэн галтнай бадаржа байг!
- г) Ёһо заншалаа сахия!

10. 2. Галай заяаша юунһээ зободог бэ? (1 б.)

- а) пезшэн руу түлээ дүүрэн хэхэдэ
- б) согынь шангаар сохиходо
- в) нойтон түлээ хэхэдэ
- г) галай хаалта найнаар хаахагүйдэ

10. 3. Урдандаа яажа галаа унтараангүй байдаг һэн бэ?(1 б.)

- а) галдаа түлээ нэмэжэл байдаг һэн
- б) галай манаашые табидаг һэн
- в) галай сог унтараангүй хонодог һэн
- г) галдаа өөхэ хэдэг һэн

10.4. Сэржэм үргэхэ заншал буряадуудта ямар удхатайб? (1 б.)

- а) нютагаа, байгаалияа, галаа хүндэлһэн
- б) элинсэг хулинсагуудаа «зөөлэрүүлхын» тулада
- в) байдалаа найжаруулхын тулада
- г) галай, нютагай эзэдтэ мэндэ хүргэһэн

10.5. Үглөөгүүр сайгаа юундэ заатагүй ууха хэрэгтэйб? (1 б.)

- а) садхалан ябахаш
- б) аза талааншни уруутахагүй
- в) түрэхэн нютагаа хүндэлнэш
- г) галай заяашые баярлуулнаш

10.6. Айлай хүбүүн ямар эгээ шухала уялгатайб? (1 б.)

- а) аха дүүнэрээ харалсаха, аба эжыгээ үтэлүүлхэ
- б) аба эжынгээ гуламтын эзэн болохо, эхэ эсэгээ үргэхэ
- в) найнаар морёор хатарха, барилдаха, һур харбаха
- г) модо тариха, гэр бариха, хүбүүтэй болохо.

10.7. Урданай ёһо заншалаа сахидаг хүнүүдэй байдалынь ямар бэ? (1 б.)

- а) аза талаантай, олзотой, урагшатай
- б) баян тарган, мүнгэтэй, золтой
- в) үнэр баян, амжалтатай, хүндэтэй
- г) элүүр мэндэ, амгалан тайбан, дүүрэн хэшэгтэй

Список литературы

Основная литература

1. Амоголонов Д.Д. Современный бурятский язык. - Улан-Удэ, 1958.
2. Бертагаев Т.А., Цыдендамбаев Ц.Б. Грамматика бурятского языка. Синтаксис. - Москва, 1962
3. Будажапова Л. Б., Дылыкова Р. С., Гунжитова Г.-Х. Ц. Современный бурятский язык : лексикология и лексикография : учебное пособие для студентов направления 45.03.01 Филология, 44.03.05 Педагогическое образование (с двумя профилями подготовки) 2024, Гриф ЭСУ БГУ
- 4 Грамматика бурятского языка: (Базовый грамматический минимум)/Б. Д. Цыренов ; [отв. ред. Л. Д. Шагдаров]; М-во образования и науки Респ. Бурятия, Федер. гос. бюджет. учреждение науки Ин-т монголоведения, буддологии и тибетологии Сиб. отд-ния РАН. —Улан-Удэ: Бэлиг, 2016. 87 с.
5. Гунжитова Г.-Х.Ц. Бурятский язык. Практическая фонетика : учебное пособие для обучающихся по направлению подготовки 44.03.05 Педагогическое образование (с двумя профилями подготовки), Улан-Удэ: 2020.
6. Раднаев Э. Р. Буряад хэлэнэй фонетикэ /Э. Р. Раднаев; М-во образования и науки Респ. Бурятия. – Улан-Удэ: Бэлиг, 2007. – 146 с.
7. Раднаев Э. Р. Буряад хэлэнэй орфоэпи: лингвист. пособие /Э. Р. Раднаев; Федер. агентство по образованию, Бурят. гос. ун-т. – Улан-Удэ: Изд-во Бурят. ун-та, 2008. – 92 с.
8. Доржиев Д.-Н. Современный бурятский язык: морфетикэ /Д.-Н. Доржиев. – Улан-Удэ: Бэлиг, 2005. – 179 с.
9. Доржиев Д.-Н. Современный бурятский язык: синтаксис/Д.-Н. Доржиев. – Улан-Удэ: Бэлиг, 2005. – 179 с.

Дополнительная литература

10. Батоев Б.Б. Бурятский язык. Графика. Орфография. – Улан-Удэ, 1993.- 143с.

11. Буряад хэлэнэй бэшэгэй дурим/М-во образования и науки Респ. Бурятия, Ин-т монголоведения, буддологии и тибетологии Сиб. отд-ния Рос. акад. наук; под общ. ред. Л. Д. Шагдарова. – Улан-Удэ: Бэлиг, 2009. – 166 с.
12. Санжина Д. Д. Бурятский язык : стилистический аспект лексической синонимии: словарь-справочник/Д. Д. Санжина; М-во образования и науки Респ. Бурятия. – Улан-Удэ: Бэлиг, 2010. – 155, [1] с.
13. Раднаев Э. Р. Бурятский язык в средней школе/Э. Р. Раднаев. – Улан-Удэ: Бэлиг, 2005. – 102 с.
14. Бальжинимаева Ц.Ц. Именные словосочетания в бурятском языке. Улан-Удэ, 1996.
15. Будаев Ц.Б. Буряад диалектологи. – Улан-Удэ, 2000.-140 х.
16. Цырендоржиева Б. Д. Современный бурятский язык : категория личного притяжания как средство межфразовой связи : монография – Улан-Удэ, 2020. – 124с.